

УДК 351

О. В. Делія,
к. іст. н., доцент, Докторант кафедри державної політики та суспільного розвитку,
Національна академія державного управління при Президентіві України

КАТЕГОРІЇ КОНЦЕПТУ "СЕРЕДОВИЩЕ": ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

O. Delija,
PhD, docent, Doctoral candidate, Head of state policy and social development,
National Academy for Public Administration Under the President of Ukraine

CATEGORIES OF THE CONCEPT "ENVIRONMENT": THEORETICAL ANALYSIS

Актуалізовано проблему фрагментарності розгляду концепту "середовище" у сучасному державно-управлінському дискурсі. Акцентовано, що розуміння державної політики як продукту певного середовища дозволяє збагнути можливості адекватного застосування механізму державної політики та віднайти шляхи для його оптимізації, прогнозувати та продукувати суспільносприйнятні зміни у державно-політичному процесі.

У зв'язку із цим здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз стрижневих категорій концепту "середовище": простір, оточення і місце. Останні визначають змістовне концепту у левій частині галузей наукового знання: педагогіці, архітектурі, фізиці, географії тощо. Наголошено на трансформації науково-практичних підходів щодо розуміння концепту — середовище розглядається не тільки як сукупність чинників впливу на об'єкт, але й як інструментарій формування заданих значень, самоорганізована система тощо.

Actualized the problem of fragmented studies the concept of "environment" in a modern state-managerial discourse. Accent on the fact that the understanding of public policy as a specific environment of the product allows us to understand the proper use of public policy mechanism to find ways of its optimization, forecasting, to make changes to the public-policy process. In connection with this carried out a detailed theoretical analysis of the core categories of "environment" concept: the space, ambience and location. The latter determines the substantive content of the concept in the lion of the branches of scientific knowledge — pedagogy, architecture, physics and geography. The attention to the transformation of scientific and practical approaches to the understanding of the concept — the environment is seen not only as a set of factors of influence on the object, but also as a tool of formation of set values, self-organizing system.

*Ключові слова: середовище, державна політика, державне управління, категорія, концепт, теоретичний аналіз.
Key words: environment, public policy, public administration, category, concept, theoretical analysis.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливості модерного поступу вітчизняного державного управління у контексті формування та здійснення державної політики полягають у посиленні тенденцій інформаційного взаємобміну соціуму, громадянського суспільства та державних структур, процесів транспарентності та поліваріантності середовища вироблення державної політики. Власне розуміння державної політики як продукту певного середовища дозволяє збагнути можливості адекватного застосування механізму державної політики та віднайти шляхи для його оптимізації, прогнозувати та продукувати суспільносприйнятні зміни у державно-політичному процесі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблематика середовища знаходить свій початок у філософських теоріях Парменіда, Аристотеля, Платона, Декарта та інших мислителів. У сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях вивчення феномену середовища являє собою доволі вузький сегмент. Водночас систематичному дослідженню концепту присвячені праці В. Тертички, Ю. Мануйлова, В. Лепського, О. Яницького, А. Сельського та ін.

Проте наявний обсяг теоретико-методологічних знань про феномен "середовище" у державно-політичному науковому дискурсі має фрагментарний та несистематизований характер, відзначається відсутністю концептуалізації, і, як наслідок, не задовольняє практичні потреби державно-політичного процесу.

МЕТА СТАТТІ

Метою публікації є детальний теоретичний аналіз окремих фундаментальних категорій, які визначають змістовне наповнення концепту "середовище" у левій частині галузей наукового знання: простір, оточення, місце.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Попередній аналіз дефініції "середовище" дає підставу для визначення двох основних підходів щодо її тлумачення: як заповненого простору; як оточення ("environment").

Категорія "простір" покладена в основу архітектури середовища. У науковій літературі чітко простежуються декілька основних дослідницьких підходів щодо розгляду концепту "простір": 1) простір як самодостатня і незалежна уні-

версалія, інертна до будь-якого змісту, тіл, речей і процесів, що знаходяться всередині простору. Витоки цього розуміння знаходяться у ньютонівському визначенні абсолютного простору, який "безвідносно до чого б то не було зовнішнього, залишається однаковим і нерухомим" [1, с. 30]. Погоджуємося із думкою, усталеною в академічних колах, що за таких уявлень досліджувати простір як наукову категорію неможливо, оскільки, якщо ця категорія характеризується як пустота, то відповідно простір не може бути джерелом зародження і розвитку нових процесів і взаємовідносин [2].

2) простір як самостійний об'єкт реальності, форма, що є виразом системи відносин, певних засобів координації матеріальних об'єктів і їх станів, тобто системно-організована цілісність. Філософський словник трактує простір як основний конструкт пояснювальної картини світу, форму буття речей і явищ. У В. Вернадського простір характеризується різноманітністю природних тіл [3, с. 352]. Суттєвою відмінністю середовища від простору, за Дж. Гібсоном, є унікальність кожного суб'єкта (точки) [4]. І це створює необмежений спектр застосування його об'єктного складу. Слідуючи даній логіці, ми отримуємо можливість для відповідного розгляду простору і відповідно середовища як форми буття, орієнтовану на предметно-матеріальну взаємодію унікальних суб'єктів.

Постнекласична картина світу, модерне ускладнення зв'язків у середині простору, його диференціація, зумовлюють розмежування фізичної моделі простору із соціальною. Соціальний простір П. Сорокіна і П. Бурдьє — це людина в системі суспільних процесів, належність до соціальних груп. Реляційний підхід щодо вироблення соціального простору, започаткований соціологами презюмує погляд на його виробництво через соціальну взаємодію акторів, груп, спільнот, мереж тощо. П. Бурдьє наголошує, що фізичний простір визначається за взаємними зовнішніми ознаками частин, що його утворюють, тоді як соціальний простір — за взаємовиключенням позицій, які його утворюють [5]. Водночас Е. Гідденс категорично проти обмеження простору звичайними рамками соціальної взаємодії, простір, на його думку, є інтегральною частиною суб'єкта [6].

Антропний принцип трактування середовища, постульований вченими-суспільствознавцями, передбачає існування життєвого простору як інваріанту середовища. Життєвий простір (L), за твердженням К. Левіна, являє собою сукупність можливих подій і включає в себе індивіда (P) і середовище (E). Отже, формула: $B = f(L) = f(P, E)$, пов'язує індивіда і простір, з огляду на принцип взаємозалежності [8]. Водночас середовище для існування людини — це не лише простір, але й час, що у своїй сукупності складає хронотоп місця. Власне у відповідності із темпоральним і просторовим розумінням і відбувалось облаштування життєвого середовища людини, будувалось співвідношення усіх формалізованих факторів людських взаємин. Життєвий світ співвідноситься із поняттям цілісності. У контексті цієї логіки Ю. Мануйлов, пропонує розглядати і параметрувати, а не структурувати, середовище як цілісний феномен [10, с. 17].

На думку В. Кремня, В. Бикова, Г. Бакалдіної, структура і суб'єктний склад простору, а відтак, і середовища, цілком залежать і не можуть бути визначені без з'ясування мети його існування і створення [9]. Вітчизняна дослідниця В. Коновальчук вважає, що людина має справу із сукупністю матеріальних об'єктів і явищ, розташованих у "відносному просторі", цілісність сприйняття яких створює "ефект просторовості",

тобто рівень розвитку просторових уявлень відображає динаміку розвитку суб'єкта, його соціальних зв'язків [11]. Певною мірою цю ідею підтвердили результати лінгвістичного асоціативного експерименту, проведеного на базі Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Сутність експерименту полягала у доборі учасниками слів-стимулів до поняття "простір". Результати засвідчили значну кількість суб'єктивних одиничних реакцій. Таке розмаїття, на думку авторів, і є продуктом унікального світосприйняття індивідів, яке структурує просторову картину світу [12].

Отже, соціальний простір визначений соціальною взаємодією суб'єктів, світосприйняття яких структурує і визначає їхні просторові уявлення. Дослідження простору і середовища зумовлене його метою і суб'єктним складом.

Відтак, простір, як стрижнева категорія концепту "середовище", являє собою певну взаємозалежну сукупність, розташування феноменів, речей, точок відносно один одного у заданій системі координат, що допускає вироблення чи встановлення визначеного характеру взаємин, правил тощо. Зазначене дозволяє виокремити наступні ключові характеристики простору і, відповідно, середовища: взаємозв'язок подій і явищ, що відбуваються, неможливість розглядати одне явище у відриві від інших. Отже, середовище постає як не тільки географічно зумовлений феномен, але й як те, що має визначальну вагомість і цінність для об'єктів та суб'єктів, яке об'єднує їх у певну, регламентовану правилами, соціальну сукупність. Антропоцентризм простору і середовища пояснює їх поліморфність, відтак, неможливість дослідження середовища без урахування його мети і суб'єктного складу.

Структурованість простору, вираження його сутності через певну протяжність, обсяг, передбачає застосування демаркаційних концептів: локальність, регіональність (за Е. Гідденсом), сфера, територія, кордон, місце. За топологічною теорією розмірність простору визначена розмірністю елементів, які його породжують. Відповідно простір в "Соціології простору" Г. Зіммеля, це простір тіл, що наповнюють його. Простір сприймається як певна якість, коли можливо відчувати солідарність із ним, тобто є обмеження, кордон. У Зіммеля кордон, це соціологічний факт, який приймає просторову форму [13]. Суспільство завжди має свої кордони. Встановлення формальних зовнішніх кордонів між спільнотами мало своїм наслідком формування простору для вироблення і реалізації суспільносприйнятних правил.

У 60-ті роки минулого століття чеський дослідник І. Земан наполягав на відносності ізоляції речей від середовища, насправді, вважав науковець, речі тісно переплетені із оточуючим середовищем та пронизують одне одного" [14]. Водночас О. Котуков справедливо зауважує, що для фізичного простору важливим є визначення його зовнішніх меж, для соціального — його внутрішньої структури, адже зовнішні межі цього простору є дуже мобільними і нестійкими [15]. З позицій системного підходу соціальний простір як відкрита система для взаємного обміну із середовищем має мати гнучкі, адаптивні кордони взаємодії. Викладене дозволяє припустити наявність адаптивних, прозорих кордонів середовища, які визначаються з позицій спостерігача та цілком залежні від суб'єктного складу.

Категорія "місце" у цьому контексті зумовлює диспозицію середовищних областей, додає середовищу просторово-часових характеристик, структурно-функціональну орієнтацію. Уперше поняття територіальності як відношення позиції об'єкта у цей момент часу до позиції в просторі

було розглянуто Т. Парсонсом. Так, суспільство він визначає як політично організоване і покликане визначити відносно ефективний нормативний порядок на певній території [16]. У свою чергу Е. Гідденс розкриває концепцію присутності: як результат формується поняття локальностей, яка в свою чергу задає фіксованості інституціям [17]. Дж. Гібсон називає місцем середовища проживання протяжну компонентку, яка посідає певне становище у оточуючому світі [18, с. 46]. А. Петухова, аналізуючи категорію "місце", висуває твердження про можливість її співставлення із поняттям "ситуація", що свідчить про мінливість, ситуативність середовища [19]. Подібну думку свого часу обстоював О. Генісаретський, також покладаючи в основу концепту "середовище" поняття ситуації [20].

У цьому контексті варто виокремити просторове середовище, яке пізнається, формується суб'єктами у процесі життєдіяльності. Розуміння концепту як структурно-складного феномену детерміноване постмодерними дослідженнями, які тяжіють до альтернативних презумпцій, що розглядають просторове середовище як недиференційоване і ацентричне. У рамках поняття номадології просторові середовища позбавлені будь-яких демаркацій та відкриті до виокремлення в них будь-яких топосів (місць).

Отже, територіалізація середовища, орієнтованість у просторі є його сутнісною характеристикою. Водночас у рамках постнекласичних досліджень процеси територіалізації і детериторіалізації є нерозривними, оскільки включені один в одне. Категорія "місце" наділяє середовище часово-просторовою, структурно-функціональною орієнтацією, яка визначається специфікою суб'єкта.

Аналіз категорії "оточення" детермінований попереднім висновком про неможливість дослідження концепту "середовище" без суб'єкта, заданість середовища стосовно суб'єкта. Близько півстоліття тому Г. Щедровицький висловив думку, що становище суб'єкта у такій взаємодії є центральним, "два члена взаємин є нерівними", суб'єкт є первинним, а середовище задається стосовно суб'єкта як щось значуще для нього [21].

Водночас побіжний лінгвістичний аналіз виявляє дуальну природу концепту, з одного боку, англійський відповідник "environment" чітко вказує на предметно-просторове оточення живого чи неживого суб'єкта. Розуміння середовища як "середини" чогось типізованого, однорідного, "осереддя", з іншого боку, дає підставу для твердження про його первинне, центральне становище, значення якого задається суб'єктом складом: освітнє, політичне середовище тощо. Останнє співвідноситься із стрижневим поняттям філософії постмодерна — різом, яке може бути інтерпретоване як відкрите середовище — не тільки в контексті відкритості для трансформацій, але і в сенсі її співвідношення з зовнішнім. За оцінкою авторів Ж. Делеза і Ф. Гваттарі, у різомі немає і не може бути "ні початку, ні кінця, тільки середина, з якої вона росте і виходить за її межі..." [22, с. 883—887]. Як наслідок, усталений розгляд середовища як результату людських дій щодо опанування власного життєвого оточення у сучасному науковому дискурсі постає на принципово іншому рівні — вивченні середовища як складного соціокультурного та смислового феномену, що синтезує у собі предметно-просторову складову, людську діяльність [23]. У цьому контексті зазнали змін і науково-практичні підходи щодо розуміння концепту, середо-

вище розглядається не тільки як сукупність чинників впливу на об'єкт, але й як інструментарій формування заданих значень, самоорганізована система тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, категорія "простір" наділяє середовище предметно-матеріальним змістом. Середовище, разом із географічною зумовленістю, отримує визначальну вагомість і цінність для об'єктів та суб'єктів, яке об'єднує їх у певну, регламентовану правилами, соціальну сукупність. Категорія "місце" додає середовищу просторово-часових диспозиційних характеристик. Викладене дозволяє трактувати середовище як відкриту систему, стверджувати про наявність адаптаційних, гнучких кордонів. Категорія "оточення" виявляє складну сутність дефініції як соціокультурного та смислового феномену, що синтезує у собі предметно-просторову складову, людську діяльність.

Література:

1. Ньютон И. Математические начала натуральной философии [Текст] / И. Ньютон. — М.: Наука, 1989. — С. 30.
2. Гурарий Е.М. Динамические аспекты развития политического пространства / Е.М. Гурарий // Власть. — 2012. — № 1. — С. 39—43.
3. Гібсон Дж. Екологический подход к зрительному восприятию / Дж. Гібсон. — М.: Прогресс, 1988. — 464 с.
4. Аксенов Г.П. В.И. Вернадский о природе времени и пространства / Г.П. Аксенов. — М.: ИИЕТ им. С.И. Вавилова, 2006. — 392 с.
5. Гугнін Е.А. Генезис понятия "фізичний простір" в світовій соціологічній науці / Е.А. Гугнін // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. — 2010. — С. 13—23.
6. Осипчук А.Д. Структурація, простір і час: реконструкції спроби побудови теорії синтезу "структури-агентності" теорії синтезу Ентоні Гідденса / А.Д. Осипчук // Грані. — 2014. — № 11. — С. 112—118.
7. Пилюгина Е.В. Состояние постмодерна: сингулярность бытия, транспарентность сознания и вирусы тоталитарных идей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://st-hum.ru/en/node/147>
8. Фельдман О. Человеческое поведение и политика / О. Фельдман // Полис (Политические исследования). — 2013. — № 06. — С. 26—36.
9. Коновальчук В. Онтологічний статус поняття "простір освіти" / В. Коновальчук // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Філософія. — 2014. — Вип. 16. — С. 54—59.
10. Кремень В., Биков В. Категорії "простір" і "середовище": особливості модельного подання та освітнього застосування / В. Кремень, В. Биков // Теорія та практика управління соціальними системами. — 2013. — № 2. — С. 2—16.
11. Бакалдина Г.В. Генезис понятия "средовой подход" в дизайне / Г.В. Бакалдина // Наука и современность 2011. — С. 45—49.
12. Мануйлов Ю.С. Среда в вопросах и ответах / Ю.С. Мануйлов // Вестник Красноярского педагогического университета В.П. Астафьева. — 2015. — С. 12—19.
13. Олексін О.Ю. Роль соціальних та індивідуальних аспектів в інтерпретації даних вільного ланцюгового асоціативного експерименту (на базі концептів "час" та "простір")

/ О.Ю. Олексін // Мова і культура. — 2013. — Вип. 16, Т. 1. — С. 87—91.

14. Оборотов Ю.М. Державна територія та державний простір: співвідношення понять / Ю.М. Оборотов, І.В. Долматов // Актуальні проблеми держави і права. — 2006. — Вип. 29. — С. 7—11.

15. Земан И. 'Познание и информация' // Перевод с чешского Р.Е. Мельцера. — М.: Прогресс, 1966. — С. 256; Горшкова Г.Ф. Архитектура жизненного пространства человека [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990201_West_soc_2006_1\(5\)/56.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990201_West_soc_2006_1(5)/56.pdf)

16. Котуков О. Соціальний простір як об'єкт державного управління / Котуков О. // Теорія та практика державного управління. — 2013. — № 3 (42). — С. 1—9.

17. Осипчук А.Д. Структурація, простір і час: реконструкції спроби побудови теорії синтезу "структури-агентності" теорії синтезу Ентоні Гідденса / А.Д. Осипчук // Грані. — 2014. — № 11. — С. 112—118.

18. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию / Дж. Гибсон. — М.: Прогресс, 1988. — 464 с.

19. Осипчук А.Д. Структурація, простір і час: реконструкції спроби побудови теорії синтезу "структури-агентності" теорії синтезу Ентоні Гідденса / А.Д. Осипчук // Грані. — 2014. — № 11. — С. 112—118.

20. Петухова А.В. Инженерно-графическая подготовка студентов в профессионально-ориентированной образовательной среде ВУЗа: автореф. дис. ... канд. пед. наук: / А.В. Петухова; ГОУ ВПО "Сибирский государственный университет путей сообщения". — Новосибирск, 2009. — 17 с.

21. Генисаретский О.И. Средовой подход в дизайне и архитектуре: содержание и основные моменты [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://prometa.ru/olegen/6/0>

22. Щедровицкий Г.П. Система педагогических исследований (методологический анализ) / Г.П. Щедровицкий // В кн. Педагогика и логика. — М., 1993. — С. 16—200.

23. Грицанов А.А., Абушенко В.Л. История философии. Энциклопедия / А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко. — Минск, 2002. — С. 883—887.

24. Муравьева О.И. Средовая идентичность: содержание понятия / О.И. Муравьева, С.А. Литвина, С.А. Богомаз // Сибирский психологический журнал. — 2015. — № 58. — С. 136—148.

References:

1. N'yuton, Y. (1989), *Matematycheskiye nachala natural'noy fylosofyu* [Mathematical Principles of Natural Philosophy], Nauka, Moscow, Russia.

2. Huraryu, E. M. (2012), "Dynamic aspects of the political space", *Vlast'*, vol. 1, pp. 39—43.

3. Hibson, Dzh. (1988), *Ekolohycheskyy podkhod k zrytel'nomu vospryyatyuu* [An ecological approach to visual perception], Prohress, Moscow, Russia.

4. Aksenov, H. P. (2006), "V. I. Vernadsky o pryode vremeny u prostranstva [V. I. Vernadsky about the nature of time and space], *YYET um. S. Y. Vavylova*, Moscow, Russia.

5. Huhnin, E. A. (2010), "Genesis the concept of "physical space" in the global social science", *Sotsial'ni tekhnolohiyi: aktual'ni problemy teoriiy ta praktyky*, pp. 13—23.

6. Osypchuk, A. D. (2014), "Structuration space and time, building reconstruction efforts synthesis theory "structure-ahent" theory of Anthony Giddens", *Hrani*, vol. 1, pp. 112—118.

7. Pylyuhyna, E.V. (2014), "Sondition of postmodern: the singularity of being, consciousness and transparency viruses totalitarian ideas", available at: <http://st-hum.ru/en/node/147> (Accessed 20 July 2016).

8. Fel'dman, O. (2013), "Human behavior and policy", *Polys (Polytycheskye yssledovanyya)*, vol. 06, pp. 26—36.

9. Konoval'chuk, V. (2014), "Ontological status of the concept of "education space"", *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya". Seriya: Filosofiya*, vol. 16, pp. 54—59.

10. Kremen', V. and Bykov, V. (2013), "Sategories "space" and "environment": features of model presentation and educational applications", *Teoriya ta praktyka upravlinnya sotsial'nyy systemamy*, vol. 2, pp. 2—16.

11. Bakaldyna, H. V. (2011), "Genesis of the concept of "environmental approach" in the design", *Nauka y sovremennost'*, pp. 45—49.

12. Manuylov Yu. S. (2015), "Environment in questions and answers", *Vestnyk Krasnoyarskoho pedahohycheskoho unyversyteta V. P. Astaf'eva*, pp. 12—19.

13. Olexsin, O. Yu. (2013), "The role of social and individual aspects of data interpretation free associative experiment chain (based on the concepts of "time" and "space")", *Mova i kul'tura*, vol. 16, no. 1, pp. 87—91.

14. Oborotov, Yu. M. and Dolmatov, I. V. (2006), "State territory and public space: the ratioconcepts", *Actual problems of law*, Vol. 29, pp. 7—11.

15. Osypchuk, A. D. (2014), "Structuration space and time, building reconstruction efforts synthesis theory "structure-ahent" of Anthony Giddens", *Hrani*, vol. 1, pp. 112—118.

16. Kotukov, O. (2013), "Social space as an object of state administration", *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya*, vol. 3 (42), rr. 1—9.

17. Osypchuk, A. D. (2014), "Structuration space and time, building reconstruction efforts synthesis theory "structure-ahent" of Anthony Giddens", *Hrani*, vol. 1, pp. 112—118.

18. Hibson, Dzh. (1988), *Ekolohycheskyy podkhod k zrytel'nomu vospryyatyuu* [An ecological approach to visual perception], Prohress, Moscow, Russia.

19. Osypchuk, A. D. (2014), "Structuration space and time, building reconstruction efforts synthesis theory "structure-ahent" theory of Anthony Giddens", *Hrani*, vol. 1, pp. 112—118.

20. Petukhova, A. V. (2009), "Engineering and graphic preparation of students in vocational-oriented educational environment of high school", Ph.D. Thesis, Pedagogics, HOU VPO "Sybyrsky hosudarstvennyy unyversytet putey soobshchenyya", Novosybyrsk, Russia.

21. Henysaretsky, O.Y. (1978), "Environmental approach to design and architecture: the content and highlights", available at: <http://prometa.ru/olegen/6/0> (Accessed 20 July 2016).

22. Shchedrovitsky, H.P. (1993), *Systema pedahohycheskykh yssledovanyy (metodolohycheskyy analiz)* [Educational research system (methodological analysis)], *Pedahohykyay lohyka*, Moscow, Russia.

23. Hrytsanov, A. A. and Abushenko, V. L. (2002), *Ystoryya fylosofyu. Entsyklopedyya* [History of Philosophy. Encyclopedia], Mynsk, Belorussia.

24. Murav'eva, O. Y. Lytvyna, S. A. and Bohomaz, S. A. (2015), "Environmental identity: the content of the concept", *Sybyrsky psykholohycheskyy zhurnal*, vol. 58, pp. 136—148.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2016 р.